SKEDEVIDRÄKTEN.

Av

BENGT CNATTINGIUS.

I Vitterhetsakademiens Antikvarisk-topografiska arkiv förvaras en illustrerad beskrivning av allmogedräkten i Skedevi socken, Finspångaläns härad i Östergötland. De av allt att döma tillförlitliga teckningarna och den utförliga beskrivningen motivera en publicering, helst som kännedomen om östgötaallmogens dräktskick är mycket obetydlig.[1]

Beskrivningen[2] härstammar visserligen från en tid, då det gamla dräktskicket var statt i upplösning, men den okände författaren skildrar dräkten, då den ännu var allmän i början av 1800-talet. Sådan den bars, synes den tämligen likartad ha använts i hela häradet[3] och med mindre avvikelser även i angränsande härader t. ex. Gullbergs, varifrån en del uppteckningar finnas[4], Skärkinds att döma av en del enstaka dräktplagg i Östergötlands Museum samt Åkerbo härad.[5] I stort sett ger beskrivningen därför en bild av allmogens klädedräkt i norra Östergötland under 1800-talets förra hälft.

[1] Bengt Cnattingius i Meddelanden från Östergötlands Fornminnes- och Museiförening 1925—26, s. 104.

[2] Jmfr en kortfattad skildring i A. Ridderstad, Lexikon öfver Östergötland, Norrköping 1877, II. s. 169 samt G. Cederblom, Svenska allmogedräkter, Stockholm 1921, s. 29 f.

[3] Jmfr Säves reseberättelse 1861, s. 161 (manuskript i A. T. A.) med beskrivning av Vångadräkten och A. Ridderstad, Östergötland, III, Stockholm 1920, s. 402 f.; V Tham, Beskrifning öfver Linköpings län, 1855, II, s. 931.

[4] Vretaklostersdräkten beskriven efter skräddaren C. G. Pettersson, f. 1826 (i Östergötlands Museums arkiv).

[5] H. Hederström, Näsby socken, Vetenskapsakademiens handlingar 1757, s. 299; Lillkyrka sockenstämmoprotokoll $^{14}/_{7}$ 1793 (Kyrkans arkivalier i Vadstena landsarkiv).

Nationaldrägt i Skedvi socken af Östergötland.

Då jag här talar om nationaldrägten, måste först erinras, att den nu allt mer och mer försvinner, så att man nu (1852) sällan ser den uti sin helhet; men vid detta århundrades början, fanns den sådan som jag nu ämnar beskrifva.

1. Mansdrägter.

a. *Hvardagsdrägt om Wintern och Hösten.*

Skobonad: strumpor, becksömsskor eller stöflar med *snösockor* (ett slags damasker) af svart hemväft ylletyg, hvilka häktas med messingshekter på sidorna. Strumporna samt damaskerna (»snösockorna») uppehållas af en knärem. Snösockorna hållas nere med en hälla av likadant tyg, skinn eller jern.

Knäbyxorna äro af elgskinn eller vadmal och knäppas vid knäet med två mässingsknappar; nedanför dessa spännas de till med en rem med mässingsspänne (fig. 1). Byxorna hållas uppe med *ett* hängsle, och äro i öfra kanten försedda med en ficka.

Linnet består af en skjorta af blekt blågarnsväfnad med snäfva och tvärt afklippta ärmar. I halsen knäppes skjortan med en spegelknapp. Skjortkragen är låg.

Västen är af på längden randigt halfylletyg samt knäppes med två rader metallknappar. Den är mycket lång.

Tröjan räcker till höfterna och är på båda sidor försedd med fickor utan lock. Den knäppes med två rader stora metallknappar. Vanligtvis finnes blott 4 knappar i hvarje rad. Ärmarna äro vid handlofven försedda med ett sprund som knäppes af en metallknapp. Kragen är ett mellanting mellan stånd- och fällkrage. Den är styft uppstående men med en nedvikt klaff på utsidan (fig. 2).

I tröjans ficka bäres nästan öfverallt en liten tobakspung med tillhörande pipsnugga. Tobaken odlas mest till husbehof.

Fig. 2.

Fig. 1.

Fig. 4.

Fig. 3.

Fig. 1. Knäbyxa med spänne. — Fig. 2. Tröjans krage. — Fig. 3. Vantarna på sin knapp i ryggen. — Fig. 4. Sko. Allt till mansdräkten, Skedevi sn, Finspångaläns hd, Östergötland.

Öfverrocken är liksom tröjan af blått vadmal; och är det hederligare ju längre den är, så att den merendels är nästan fotsid. Kragen är liksom på tröjan; men fickorna sitta baktill.

På hufvudet nyttjas en mössa, som bör vara försedd med öronlappar af hundskinn hvilka vid stark köld nedfällas. Dessa kallas på skämt »flaxa milvä'r». Ofvanpå Mulvantarne, som af qvinnfolken virkas med krok, bäres vid arbete bälgskinnshandskar af läder. När dessa ej nyttjas knäppas båda handskarna ihop med en för detta ändamål befintlig skinnknapp i den ena och ögla i den andra samt hänges på ryggen öfver en knapp på följande sätt (fig. 3).

I hvardagslag nyttjas ofta »barpelsar» i stället för tröjan och öfverrocken.

Håret nyttjas långt, benadt midt i pannan. Som eget må nämnas att qvinnorna alltid knyta karlarnas halsdukar. Till hvardagsdrägten hör äfven »barmskinn» af vanlig fason.

b. *Hvardagsdrägt om sommaren.*

Skobonad: skor, som med en rem öfver vristen qvarhålles (fig. 4).

I stället för strumpor nyttjas *Holkar*, som dock äfven kallas strumpor. Upptill gå de över knäet och uppehålles af strumpeband

1. Qvinna i högtidsdrägt om sommaren. 2. Pojke i högtidsdrägt. 3. Qvinna i sorgdrägt. 4. En brudgum. 5. Karl i hvardagsdrägt om sommaren.

Fig. 5. Skedevidräkten efter teckning i Vitterhetsakademiens antikvarisk-topografiska arkiv.

Nedtill räcka de egentligen till fotknölen, men neddragas ibland så långt att de nå ihop med skon. De äro aldrig stickade utan sys af blekt blågarnsväf.

Hvarje karl lärer till »andtidens» början skola hafva ett par nya »Lenbyxor» d. v. s. knäbyxor af blekt blågarnsväf.

Linne; väst, halsduk såsom vintern. Dock är sommarvästen af längsefter finrandigt rödt och hvitt bomullstyg. Tröjan, hvilken är ofvan beskrifven, nyttjas äfven om sommaren. Dock går man mest »yfaxlad» (läses yfaksschlä) d. v. s. i skortärmarne. Halsduken ingen. Halmhattar nyttjas aldrig, utan mössor, filthattar eller skinncachetter.

c. *Högtidsdrägt om wintern.*

är alldeles lika hvardagsdrägten med uteslutande af barpelsen och barmskinnet. Mössan utbytes äfven mot en svart filthatt. Käppen är ock i helgdags, vinter som sommar, en omistlig persedel. En blå kapprock nyttjas stundom ofvanpå tröjan och rocken.

1. Qvinna i högtidsdrägt om vintern. 2. Karl i högtidsdrägt om vintern.

Fig. 6. Skedevidräkten efter teckning i Vitterhetsakademiens antikvarisk-topografiska arkiv.

d. *Högtidsdrägt om sommaren.*

Skorna utbytas mot stöflar, »lenbyxorna» mot skinnbyxor. Halsduk nyttjas. Linnet har vida veckade ärmar af fint bomullstyg, som vid handlofven sluta med en linning och knäppes med en tennknapp med infattadt spegelglas (fig. 7).

Strumpor, väst, tröja såsom i hvardags. Tröjan utbytes dock stundom mot linnerockar af lika snitt som vinterrockarne. Hatt och käpp höra hit. En mycket liten rutig linne »*snytnäsduk*» begagnas mest att torka svetten ur pannan.

e. Såsom *Brudgum* måste karlen vara klädd i tröja, öfverrock och *kapprock*, hvilken sednare rundtomkring kragen är kantad med silfvergaloner. Och får han ej aftaga någon rock i kyrkan samt knappast under bröllopsmåltiden eller under dansen. Såsom brudgum, i sorg, på Böndagen och vid nattvardsgång, nyttjas hvit halsduk af sockerduk eller dyl. samt hvita handskar.

Wid bröllop må nämnas den seden att alla karlar till och med spelmännen måste rida.

2. Qvinnodrägten.

a. *Hvardagsdrägt om vintern.*

Skobonad. »Svenska» (becksöms)skor med tenlickor eller numera kängor. Ullstrumpor. Lintyget är af blekt blågarnsväf med ärmar, som räcka till handleden, men som ej äro veckade eller vida, utan tvärt afklippta.

Lifstycket är af samma tyg som kjolen, djupt urringat, men skiljdt från kjolen och mycket kort. Ärmar saknas naturligtvis.

Kjorteln är af hemväfdt brokigt randadt ylletyg och ganska kort.

Förklädet är merendels af samma slag som kjorteln.

»*Halsnäsduken*» sättes alltid under lifstycket och är af hemväft bomullstyg.

Håret, som aldrig flätas, stryks alltsammans bakåt nacken och uppbindes af ett »strykband» af rödt regarn.

Äfven sammanhålles det något af hufvudklädet, som med två snibbar knytes under håret. För öfrigt hänger det fritt utåt ryggen såsom en hästsvans.

Tröjan är av blått vadmal, djupt urringad, med släta åtsittande ärmar, mycket kort och försedd med hela eller i udden sönderdelade skörten af två tums längd. De hela skörtena ha midt bak i ryggen 3 veck, som nästan stå rakt ut. Tröjan häktas midt fram med en rad häktor.

I oväder bäres ofvanpå denna en slags kapprock med kort krage af blått vadmal. — I stället för tröjan nyttjas äfven fårskinnspels men af samma snitt som vadmalströjan.

b. *Hvardagsdrägt om sommarn.*

Fötterna äro merendels bara, men deremot nyttjas holkar, alldeles lika karlarnas.

Lintyg se vinterdrägten.

Kjortel och Lifstycke lika som om vintern, men tröjan saknas.

Håret och Hufvudbonad se vinterdrägten.

Halskläde se vinterdrägten.

Bar hals eller bara armar nyttjas aldrig.

c. *Högtidsdrägt om vintern.*

Becksömsskor eller numera kängor.

Ullstrumpor. Lintyg. Lifstycke. Wadmalskjortel af randigt tyg. Wadmalströja. Förkläde. Halskläde.

Håret uppbundet på ofvanbeskrifna sätt, lägges löst upp på hufvudet, derofvanpå sättes ett »pannkläde» och ytterst ett hvitt kläde sådant som nedanför vid sommardrägten skall beskrifvas. — Pannklädet knytes såsom ett vanligt hufvudkläde blott ett stycke längre ned i pannan. En hemväfd enfärgad shawl nyttjas vanligtvis numera öfverst ute i fria luften. Vid oväder nyttjas ock den ofvan beskrifna kapprocken.

d. *Högtidsdrägt om sommaren.*

Skor. Strumporna böra egentligen vara röda men nyttjas nu ofta blå eller hvita.

Lintyg se ofvan.

Ofvanpå lintyget bäres en så kallad »Yfaxla» (läses yfackschla) d. v. s. en tröja af fint bomullslärft, som kring halsen och händerna är rynkad, försedd med en smal linning och knäppes med en liten tenn- eller silfverknapp med infattadt spegelglas (fig. 8). Ofvanpå yfaxlan bäres ett rosigt vanligen rödt och svart bombasinshalskläde

Öfver halskläde åter *Lifvet*, som är af fint köpt ylletyg (bombasin el. dyl.) och egentligen skarlakansrödt, men i sednare tiden äfven grönt el. gredelint. Lifvet snöres midt fram på bröstet och är försedt med 2 à 3 tum långa skört, som bestå af rundade uddar, hvilka sitta så tätt att deras kanter ligga på hvarandra. Lifvet är mycket kort och djupt urringadt samt rundt omkring (äfven på uddarna) kantadt med gröna silkesband. Kjorteln är av rödt och hvitt bomullstyg, längsefter randadt (så kalladt »tvist»; fig. 9) Förklädet är af samma tyg som kjorteln; det är fullt likaså långt som denna. Öfver lifstycket bäres ett stärkt fint hvitt kläde, som knytes så löst som möjligt och står ända upp emot öronen. Snibbarna hänga lösa.

Håret, uppknutet som vanligt, lägges löst upp på hufvudet. Derofvanpå sättes »*stycket*» af spetsar samt öfverst ett stort, fint, hvitt, hårdt stärkt hufvudkläde, som knytes liksom ofvan är beskrifvet

Fig. 7.

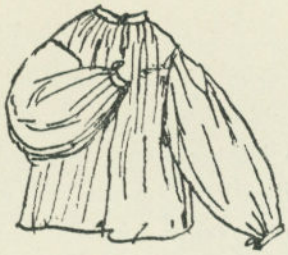

Fig. 8.

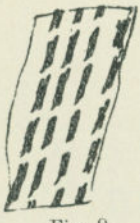

Fig. 9.

Fig. 10.

Fig. 7. Skjortlinningen. — Fig. 8. »Yfaxla»-tröjan. — Fig. 9. Kjorteltyg. — Fig. 10. Huvudkläde. Fig. 7 till mansdräkten, de övriga till kvinnodräkten, Skedevi sn, Finspångaläns hd, Östergötland.

vid hvardagsdrägten om vintern, men de båda snibbarna stå rätt ut, en uppåt på den ena sidan, en nedåt på den andra. I den snibb, som hänger midt bak, i nacken är namnet märkt med röda bokstäfver (fig. 10). *Handskarna* äro af rödbrunt skinn, ofvanpå utsydda med silke av flera färger.

e. *Brudar* ha ej någon gemensam drägt; de äro blott rikligt utstyrda med allt möjligt bjefs. Lysningsdagen nyttja de ock en drägt, som är något utmärkt framför den vanliga, men som dock ej kan beskrifvas, emedan den mycket varierar. Söndagen efter bröllopet bör hustrun ock visa sig i »ungmorsdrägt». Men om den gäller detsamma som om »lysningsdrägten».

f. I sorg och vid nattvardsgången nyttjas dessutom en drägt, bestående av svart kjol, svart tröja, af samma snitt som vadmalströjan bredt och långt hvitt förkläde, hvit »halsnäsduk» och hvitt hufvudkläde af ofvanbeskrivna fason.

3. Barndrägter.

Flickorna klädas lika som de fullvexta qvinnfolken.

Pojkarna klädas vid yngre år i blotta skjortan och en fotsid kolt, som häktas fram. Fötter och hufvud betäckas endast vid högtidliga tillfällen. Deremot får ej en pojke om än aldrig så liten vid högtidsdrägt sakna käpp.

ZUSAMMENFASSUNG.

Bengt Cnattingius: Die Skedevi-Tracht.

Nach einer Handschrift in dem Archiv der Königl. Akademie der schönen Wissenschaften, Geschichte und Altertumskunde zu Stockholm wird die Bauerntracht im Skedevi Kirchspiel in Östergötland, während der ersten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts in folgender Weise beschrieben.

1. Die Mannstracht: Im Winter und Herbst trug man gewöhnlich einen langen Rock aus blauem Loden (vadmal), darunter eine kurze Jacke mit Ärmeln, eine Weste aus gestreiftem halbwollenem Stoff, eine Kniehose (Fig. 1), Strümpfe und über diesen zuweilen Gamaschen (»snösockor») und Schuhe. Anstatt der Jacke und dem Rock hatte man auch einen Pelz. Im Sommer trug man den langen Rock nicht, und anstatt der Strümpfe hatte man s. g. »holkar» aus Stoff (Fig. 5 : 5). Zur Festtracht im Winter (Fig. 6 : 2) gehörte kein Pelz, und der Bräutigam hatte einen Mantel, dessen Kragen mit silbernen Tressen verziert war (Fig. 5 : 4).

2. Die Frauentracht: Im Winter hatte man als Alltagskleid eine kurze Jacke mit Ärmeln aus blauem Loden, unten in Läppchen ausgeschnitten. Das wollene gestreifte Mieder war so kurz, dass es nicht bis zum Rocke reichte. Dieser war aus demselben Stoff wie die Schürze. Ausserdem gehörte zu dieser Tracht ein weisses Hemd mit langen Ärmeln, wollene Strümpfe und Schuhe (oder Stiefel). Unter dem Mieder war ein Halstuch (Halstaschentuch) befestigt und um den Kopf auch ein Tuch gebunden (Fig. 10). Im Sommer trug man keine Jacke und selten Schuhe, dagegen eine Hose wie die Männer (Fig. 5 : 1). Im Winter zeichnete sich die Festtracht (Fig. 6 : 1) durch ein Stirntuch aus und im Sommer durch eine Jacke (»yfaxla») aus Baumwollstoff, ein Halstuch, und darüber ein Mieder aus rotem Wollstoff und ein gestärktes weisses Tuch, das bis an die Ohren hinaufging. Der Rock bestand aus rot und weiss gestreiftem Baumwollstoff.